

עדנה גורני
עורכת מדור שירת הסביבה

מכונת החרות / דן פגיס

גיליון קיץ 2021 / כרך 12(2)

שירת הסביבה

בכלובו של שועל השלג הסיבירי,

שבוי מיחס,

הצבה מכונת החרות.

זהו גלגל ברזל בקטר 90 ס"מ

מקף דפן עגל כתף, ברזל 30 ס"מ;

בפנים הדפן בולטים שלבי אחיזה,

והציר שעליו סובב הגלגל תקוע בקיר

כל אימת שהשועל הסיבירי עיף

הוא מנתר פנימה

ומתחיל לרוץ.

מכונת החרות מגוללת

שביל מסחרר

לארבע מאות הרגלים שלו

החולפות כרוח

מתחת לגוף הקסוף

תזרה

אל סוף צפון

את הגלגל משמנים כל שבוע.

תוך: מילים נרדפות, הקיבוץ המאוחד, תשמ"ב, 1982

האוקסימורון בולט בכותרת השיר – מכונת החירות – ניגוד מוחלט בין מכונה, חפץ קונקרטי שאפשר בקלות להגדיר, להסביר את פעולתה ואף לכמת אותה, לבין חירות, מושג מופשט שיש לו אלפי הגדרות ואף לא הגדרה ממצה אחת, שאי אפשר למדוד את ממדיו ואת אופן פעולתו.

מכונת החירות מוצבת בכלובו של שועל השלג הסיבירי. כאן עולה אוקסימורון נוסף – הניגוד בין מכונה לבין חיה. היצור החי הזה שבוי בכלוב. הוא אמנם מיוחס – ייתכן בשל יופיו – ובכל זאת שבוי בכלוב. איך תוכל מכונת החירות לחלץ אותו מכלאו?

לאחר קריאת המפרט הטכני של המכונה, ברור לכול שזהו גלגל שמוצמד לקיר, ואכן, כל אימת שהשועל עייף הוא מתחיל לרוץ על הגלגל, כמו אוגר בכלוב. כאן יש לכאורה ניגוד, כי אם השועל עייף, עליו לנוח ולא לרוץ. אפשר להבין כי השועל עייף מהשבי, מהכלא, ומנסה לברוח ממציואות חייו המונטוניות על-ידי ריצה. אבל מכונת החירות מסתובבת ומסתובבת ואינה מובילה לשום מקום – השועל אינו מתקדם, אלא רץ במקום ונשאר

שועל שלג סיבירי בגן החיות. Big Bear Alpine Zoo, קליפורניה, ינואר 2019 | צילום: Vahe Martirosya, Flickr, CC BY-SA 2.0

אשליית השחרור נרקמת במילים – כאשר מסתכלים על השועל ועל רגליו הדוהרות במהירות נראה כאילו יש לו מאות רגליים שחולפות כרוח ומביאות אותו "חזרה אל סוף צפון". הכיסופים של השועל לחופש, לסוף צפון, מהדהדים את כיסופיו של רבי יהודה הלוי לארץ ישראל "לְבִי בְּמִזְרַח וְאָנֹכִי בְּסוּף מִעֶרֶב". אם רצינו למצוא בדימוי הזה תקווה, דן פגיס מפוגג אותה בשורה החותמת את השיר – זוהי רק מכונה – אין נחמה – "את הגלגל משמנים כל שבוע". בגן החיות הטבע האחר' הופך לחפץ שניתן לרכישה. אנחנו, מייצגי ה'תרבות', מביטים בחיה. מה אנחנו רואים? מה איננו רואים? הכנסת הטבע הפראי לתוך גן חיות היא אכזרית, ובמקרים רבים גורמת סבל רב לחיות הכלואות. אקסל מונתה, מחבר הספר הנפלא מגילת סן-מיקלה, כתב: "החיה האכזרית, הפראית, איננה מאחורי סורגי הכלוב. היא ניצבת לפנייהם". קביעה זו מקבלת משנה תוקף אם נזכור שבסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 הוצגו בערים המרכזיות של העולם 'הנאור' – פריז, המבורג, אנטוורפן, ברצלונה, לונדון, מילאנו וניו יורק – בתצוגות אתנוגרפיות או בגני חיות אנושיים, גברים, נשים וילדים שהובאו מהמושבות שברחבי האימפריה הקולוניאליות, לעיתים לצד חיות בר מאותם אזורים. אז נטען כי לתצוגות ערך חינוכי לימודי, כפי שעדיין טוענים לגבי גני חיות. המעט ששירו של דן פגיס מבקש מאיתנו לעשות הוא לשאול שאלות, ולא לקבל כמונתת מאליה את זכותנו לכלוא בעלי חיים במאסר עולם ללא אפשרות ערעור, שחרור מוקדם או חנינה.

יכולות הציד של שועל שלג סיבירי מרשימות, אך כמו בכל דבר בחיים, הגעה ליכולת ביצוע גבוהה מצריכה אימונים רבים ואף כרוכה בכישלונות